

4. Кочерган М.П. Слово і контекст. Лексична сполучуваність і значення слова. Львів: «Вища школа». Вид-во при Львів, ун-ті, 1980. 182 с.
5. Міхневич А.Я. Проблемы семантико-синтаксичнага даследавання беларускай мовы. Мінск: «Навука і техника», 1936. 264 с.
6. Русская грамматика: Синтаксис: в 2 т. Москва: «Наука», 1980. Т. 2. 709 с.

УДК 811.161.2'373.2 (477.43/44)

НОМІНАЦІЯ СУПІВ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

SOUPS NOMINATIONS IN THE EASTERN PODILL DIALECTS

Оскирко О.П.,

*здобувач кафедри української мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

У статті проаналізовано назви супів у східноpodільських говірках, досліджено етимологію та семантику, зауважено, що архілексеми є питомими; з'ясовано мотиваційні ознаки та диференційні особливості лексем, прослідковано лінгвогеографію поширення та ареалогію вживання. Більшість назв супів – узгоджені словосполучення, до складу яких входить головне слово – загальна назва страви та атрибутив, похідний від назви крупи. За структурою назви – аналітичні найменування, утворені атрибутивним зв'язком.

Ключові слова: назви супів, східноpodільські говірки, однослівні найменування, способи номінації, мотиваційні ознаки.

В статье проанализированы названия супов в восточноpodольских говорах, исследовано их этимологию и семантику, отмечено, что архилексемы являются удельными; выяснено мотивационные признаки и дифференциальные особенности лексем, прослежено лингвогеографию распространение и ареалогію их употребления. Большинство названий супов – согласованные словосочетания, в состав которых входит главное слово – общее название блюда и атрибутив, производный от названия крупы. По структуре названия – аналитические наименования, образованные атрибутивной связью.

Ключевые слова: названия супов, восточноpodольские говоры, однословные наименования, способы номинации, мотивационные признаки.

The article represents the analysis of soups in the Eastern Podillya dialects. It was examined their etymology and semantics. It was noted that the archilexemes are specific. The motivational signs and differential features of lexemes have been determined, the lingua geography of distribution and the range of their use have been observed. Most soup names are the agreed phrase, which includes the main word - the general name of the dish and the attribute, which came from the name of the groats. By the structure of the name – the analytic names, formed by the attributive link.

Key words: names of soups, eastern Podillya dialects, one-word names, methods of nomination, motivational signs.

Постановка проблеми. Найбільш рухливою системою мови є її лексика, що відображає всі процеси, які відбуваються в суспільстві. Так, слушною є думка І. Матвіяса: «Зважаючи на те, що народні говори постійно змінюються, передусім під впливом літературної мови та різноманітних позамовних чинників, об'єкт діалектології можна вважати невичерпним» [5, с. 4]. Найконсервативнішою частиною матеріальної культури нації (порівняно з іншими її частинами) є харчування, що зберігає архаїчні риси, які часто несуть більшу інформацію, ніж релікти інших структурних рівнів мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дати об'єктивну оцінку та здійснити описовий

всєбічний аналіз лексичної диференціації на конкретно визначеному діалектному континуумі можна лише через максимально повне вивчення лексики, зокрема поетапно, за певними мовними сегментами, що дасть змогу дослідити багатовимірність усіх зв'язків, відношень у яких перебуває лексика української мови. Тематична група лексики харчування неодноразово була предметом дослідження науковців. Назви рідких страв на матеріалах пам'яток XIV – XVII ст. вивчав С. Яценко. У синхронії найменування супів у буковинських говірках розглядала Л. Борис, номінацію перших рідких страв у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя досліджувала В. Різник, у східноpodільських говірках – С. Турчин,

у говірках Слобожанщини – М. Волошинова, номінацію рідких страв і приправ в українських говорах Карпат – Е. Гоца. Номінація супів у східно-подільських говірках ще не була предметом спеціального дослідження, що й визначає **актуальність** статті.

Постановка завдання. Проаналізувати номен лексико-семантичної групи на позначення супів, дослідити семантичну структуру, визначити основні моделі номінації. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: виявити функціональну активність аналізованих лексем; визначити найбільш продуктивні способи утворення номенів.

Матеріалом для дослідження стали власні експедиційні записи, здійснені протягом 2014–2017 рр. у населених пунктах західних районів Черкащини, східних – Вінниччини, північно-західних – Кіровоградщини, північно-східних – Миколаївщини.

Виклад основного матеріалу. На позначення рідких страв у народній кухні друге місце за вживанням посідає *суп* – рідка страва, що поєднує в собі бульйон і варені в ньому продукти. Із давнішим значенням лексема відома як бульйон, загущений льезоном і борошняною пасеровкою або соусом [2, с. 505].

У кулінарії виділяєть чимало різновидів супів залежно від складності приготування та вмісту інгредієнтів: 1) за використовуваними продуктами (*борщ, габерсуп, крупник, розсолник, грибний, картопляний, юшка, молочний, пивний* тощо); 2) способом подавання (*десертний, холодний*); 3) способом приготування: *заправні; прозорі; пюреподібні (солянка, заправний, пісний* тощо); 4) за характером рідкої основи: супи на бульйонах і відварах; на молоці; на хлібному квасі, сироватці, кислому молоці тощо; на фруктових та ягідних відварах [8].

Номен *суп* – запозичення із французької мови: фр. *soupe* ‘суп, юшка’, зводиться до нім. *soppen* ‘умочати’ (ЕСУМ, т. 6, с. 476), походить від галлороманської *supra* ‘приправлене’, **suppare* ‘приправляти’ (ЕСУМ, т. 5, с. 476), лат. *supra* ‘шматок хліба, намочений у соусі’ [2].

Найбільшу активність у східно-подільських говірках виявляє лексема *суп* на позначення сем ‘рідка страва з крупами, картоплею, яку споживають вранці’ (Лщ, Бг, Гр, Чй, Уг, Пн, Зр, Хр, Бг, Жр, Снх, Ск, Сх, Юр, Тр, Тп, Рс, Кнл, Йс, Мч, Крт, Кбр, Глм, Крс, Клд, Об, Окс, Дб, Гнн), ‘рідка страва з м’ясом, крупами’ (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Дб, Крс, Глм,

Окс, Клд, Гнн). Семи ‘картопляний суп із крупами чи без них’ зафіксовано лише у 8-ми обстежених населених пунктах (Плс, Об, Окс, Дб, Рз, Кбр, Крт, Глм), ‘суп з крупою (крупами)’ – виявлено в 5-ти обстежених селах (Шм, Йс, Мч, Лк, Глм).

Словник української мови лексему *суп* фіксує у значенні «рідка страва, яка є перевареним м’ясним, рибним або грибним відваром з овочами, крупами і т. ін.; юшка» (СУМ, т. 9, с. 844).

Лексема *суп* зі значенням ‘загальна страва’ відома говіркам української мови: східнослобожанські *суп* – ‘суп, загальна назва’ (Волошинова), східностепові *суп* – ‘суп (загальна назва)’ (Омельченко, с. 102), чорнобильські *суп* – ‘загальна назва’ [1, с. 80].

З іншим семантичним значенням репрезентант *суп* широко представлений у східнополіських говірках – *суп* ‘суп’, ‘страва, приготовлена в полі’ (Турчин, с. 159–163, к. 8, 9), надсянсько-наддністрянських *суп* – ‘рідка страва, м’ясний, рибний або грибний відвар з овочами, крупами’ (Різник), закарпатських – *суп* ‘суп’ (Гоца, к. 68), у поліських говірках – ‘*супчик* (зменшено-пестливо) ‘бульйон’ (Лисенко, с. 208), буковинських *суп* – ‘рідка страва, яка є переважно м’ясним, рибним або грибним відваром з овочами, крупами і т. ін.’, ‘пюреподібний суп’ (Борис, с. 316).

У західнополіських і південно-західних говірках засвідчено варіанти *су/на* ‘супа’ (Аркушин, т. 2, с. 186), більш поширений варіант *зу/на* ‘суп’ (Шило, 2008, с. 90, 100, 130; Пиртей, с. 121; Матіїв, с. 130; Гоца, 2010, к. 68; Аркушин, т. 1, с. 195).

Сему ‘картопляний суп із крупами чи без них’ позначає словосполука *суп приймацький*, зафіксована в с. Христинівка Христинівського р-ну Черкаської області. Дериват лексеми *прийми*, на нашу думку, назва страви походить від значення «жити в приймах, на чужих харчах». Сема ‘суп, зварений без крупи’ у говірці с. Сичівка Христинівського р-ну Черкаської обл. передано двослівною сполукою *суп чистий*.

Видові назви *супу* в східно-подільських говірках позначають складені назви, мотивовані основним компонентом страви: **овочеві** – *суп барабол’аний* (Сч, Крт), *суп картофл’аний* (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Тп, Сн, Сч, Уг, Чй, Плм, Зл, Окс, Дб, Клд, Гнн) ‘картопляний суп, зварений із крупою чи без неї’, *суп квасол’аний* (Уг, Чй, Пн, Зр) ‘суп із квасолі’, *суп овочевий* (Клд) ‘суп із овочів: картоплі, моркви, квасолі, гороху’; **рибний суп** – *суп рибний* (Уг, Лщ, Бг, Хр, Гр, Чй, Зл, Окс, Гнн) ‘суп із риби’; **супи з крупами** – *суп го’роховий* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Тп, Цб, Рс, Чй, Уг, Снх, Ск, СХ, Ів, Нд, Кл, Тр, Вр, Хр, Крт, Кбр, Зл, Глм, Дб, Окс,

Крс, Клд), *суп го'рохланий* (Гнн) 'суп із гороху', *суп гре^ччаний* (Шм, Йс, Мч, Цб, Хр, Вр, Снх, Ск, Уг, Чй, Пн, Бт, Гр, Крт, Кбр, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн), *гри^ччаний суп* (Лк, Мх, Тп) 'суп із гречкою', *суп пше^нничний* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Тп, Жр, Уг, Чй, Пн, Нд, Кл, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн) 'суп із пшениці', *суп пше^н'аний* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Жр, Снх, Сн, Сч, Тр, Рс, Зл, Дб, Окс, Крс, Клд, Об, Гнн) 'суп із пшона', *суп 'рисовий* (Шм, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Рс, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Пн, Окс, Зл, Клд, Дб, Крс, Глм, Плс, Об, Гнн) 'суп із рису', *суп йач'м'ин:ий* (Шм, Тп, Йс, Мч, Лк, Хм, Мх, Тп, Рс, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Бт, Гр, Уг, Чй, Пн, Крт, Кбр, Клд, Об, Глм, Плс, Гнн) 'суп із ячменю', *суп пе^р'ловий* (Хм, Жр, Лщ, Хр, Сн, Сч, Тп, Рс, Гнн) 'суп із перловки'; **супи із тіста** – *суп ве^рми'шел'овий* (Гр, Бт, Лщ, Уг, Зр, Чй, Сн, Сч, Гнн) 'суп із вермишелі', *суп з^сгалуш'ками* (Шм, Йс, Мч, Вр, Хр, Лщ, Сн, Сч, Снх, СХ, Тр, Тп, Цб, Крт, Кбр, Зл, Окс, Дб, Крс, Клд, Гнн) 'суп із галушок'; *суп з лоп'шойу* (Мх, Жр, Снх, Ск, СХ, Гнн), *суп із^с лан'ш'ї* (Тп, Жр, Снх, Тр), *суп лан'шаний* (Шм, Йс, Мч, Хм), *суп з лан'шой* (Лк), *суп макарон:ий* (Дб); 'суп із макаронів'; *суп мо'лочний* (Тп, Сч, Жр, Уг, Хр, Лщ, Бт, Гр, Нд, Кл, Гнн) 'суп із вермишелі, рису, пшона зварений на молоці'; **супи в піст** – *суп 'голий* (Тп, Об, Уг, Чй, Зр, Зл), *суп п'іс'ний* (Тп, Плн) 'суп, зварений без крупи і м'яса у піст'; **супи із м'яса** – *суп 'жирний* (Тп) 'суп із жирного м'яса', *суп з^с фр'їкадел'ками* (Шм, Йс, Мч, Мх, Цб, Хр, Снх, Ск, Тр, Тп, Ів, Нд, Кл, Крт, Кбр, Клд) 'суп із фрікадельок'.

У досліджуваних говірках засвідчено лексему *'супчик*, уживану зі зменшено-пестливим значенням на позначення «рідкої страви з крупами, звареними у воді» (Лк, Жр, Снх, Лщ, Уг, Чй, Пн). Із таким же значенням лексема *супчик* уживається і в сучасній українській мові (СУМ, т. 9, с. 853).

У східноpodільських говірках на позначення супу з м'ясом або з рибою функціонує лексема *шур'па* (Снх, Ск). Зі значенням 'м'ясний заправочний суп' лексема *шур'па* виявляє паралелі в буковинських говірках (Борис, с. 328).

Множинний номен *ці*, зареєстрований у 3-ох досліджуваних говірках, уживаний на позначення рідкої страви з квашеної капусти або капустиного розсолу з додаванням вівсяної крупи або борошна (Шм, Йс, Мч). Лексема *ці* в російській мові – національна страва, суп, з капустою або листовими овочами (кропивою, шпинатом, щавлем та ін.). У діалектах російської мови відома як стара назва квасу.

Суп, приготовлений із солоними огірками або грибами і розсоллом, в українській народній кухні

відомий під назвою *розсол'ник* [2]. Припускаємо, що поява страви *розсол'ник* в українській кухні спричинена змінами в системі харчування.

Сему 'суп із пшона і квашених огірків' у досліджуваних говірках репрезентовано лексемами *ро'с:ол'ник* (Уг, Чй, Лщ, Бт, Гр, Сн, Сч, Хр, Гнн, Зр, Пн, Жр, Снх, Ск), *ро'сол'ник* (Скл, Снх), *роз'с'іл'ник* (Уг, Лщ). Хоча походження лексеми *розсол'ник* етимологами до кінця не з'ясовано, робимо припущення, що назва походить від лексеми *розсол* та фонетичних варіантів *розсіл*, *росол*, адже має схоже значення, пов'язане з процесом закваски огірків, які є основним інгредієнтом страви 'солоний розчин для закваски огірків і помідорів'. Із таким значенням у досліджуваних говірках функціонують лексеми *ро'с'іл*, *ро'сол*, зафіксовані в більшості обстежених населених пунктах (Хм, Жр, Сн, Лщ, Хр, Бт, Гр, Чй, Уг, Зр, Рс, Рз, Тп, Ск, СХ, РБ, Об, Плс, Глм, Дб, Гнн, РБ, Клб, Клд).

У сучасній українській літературній мові лексема *розсол'ник* уживана зі значенням 'суп із солоними огірками і огірковим розсоллом' (СУЛМ, т. 8, с. 813).

У с. Угловатка Христинівського р-ну Черкаської обл. на позначення семи 'розсол'ник із квашених огірків' зафіксовано локалізм *сала'бай*.

У діалектах української мови лексему *розсол'ник* зафіксовано з різними значеннями. Так, у буковинських говірках номен *ро'сільник*, утворений суфіксальним способом, постав від номена *ро'сів* шляхом метонімічного перенесення «назва продукту – назва страви»; *ро'сольник* 'суп з солоними огірками' (Борис, с. 305), надсянсько-наддністрянські – *роз'сольник*, *ро'сол'н'їк*, *ро'сол'ник*, *ру'сол'ник* 'суп із солоними огірками і огірковим розсоллом' (Різник). Із такою ж семантикою лексема *рас'сольник* активно функціонує в говірках Полісся (Вешторт, с. 401). У карпатських говірках (Гоца, к. 73), українських говірках Східної Словаччини (Ганудель, к. 57), бойківських (Онишкевич, т. 2, с. 191) та закарпатських (Сабадош, с. 232) назва функціонує зі значенням 'рідка страва із квашеної капусти або капустиного квасу з додаванням картоплі, круп'.

Лексема *окрошка* набула активності на початку ХХ ст. завдяки вживанню рецептів приготування в кулінарній літературі. Страву вважають суто російською, хоча (за твердження етнографів) більшість жителів російських сіл та селищ і сьогодні не знають слово *окрошка*, а називають страву іншою лексемою – *квас*. *Окрошка* (походить від дієслова *кришити*, *подрібнювати*) – різновид холодного супу з дрібно нарізаних продук-

тів, приготовлений на квасі або його заміниках. Із давнішим значенням лексема відома як збірна назва різних страв, приготовлених із дрібно нарізаних продуктів [2]. Етимологи виводять лексему з російської мови як похідну від дієслова *крошить* – крихта, кришити < псл. *krъxa < і.е. *kru-s- ламати, ударяти (ЕСУМ, т. 4, с. 174).

У словнику за редакцією Б.Д. Грінченка сему ‘окрошка, ботвинья (кушанье)’ реалізовано лексемою *холодець*, яка у східноподільських говірках та інших говірках української мови уживана на позначення м’ясної драглистої охолодженої страви (Грінченко, т. 4, с. 408). У західноподільських говірках лексема *холодець* функціонує зі значенням ‘страва з хлібного квасу, куди додають покришені огірки, зелену цибулю та ін. овочі’ (Аркушин, т. 2, с. 230), а в українських воронезьких говірках ‘окрошка’ (Авдеева, т. 2, с. 260). В інших діалектних ареалах лексема *холодець* не відома на позначення *холодного супу* чи *окрошки*.

Семи ‘суп із квасу або сироватки та овочів’ у східноподільських говірках репрезентує лексема *окрошка* (Лщ, Бг, Гр, Сн, Сч, Уг, Чй, Пн, Зр, Жр, Снх, Ск, СХ, Тп, Тр).

У СУМ лексему *окрошка* подано зі значенням ‘холодна страва з квасу і дрібно порізаних овочів та м’яса’ (СУМ, т. 5, с. 681), *холодний борщ* (холодник) (СУМ, т. 1, с. 222).

Українським діалектам лексема *окрошка* зі значенням, зафіксованим в обстежених говірках або тотожним, відома східнословобожанським говіркам *окрошка*, *о'крошка*, *укрошка* ‘перша страва, яку роблять на квасі, сироватці’. Це саме значення у східнословобожанських говірках передають словосполучення *холодний борщ* ‘ч’, *л'ітн'ій борщ* ‘ч’ (Волошинова). У словнику за редакцією Г.Л. Аркушина лексему *окрошка* подано з іншим лексичним значенням ‘страва із сушених грибів і оселедців, заправлена олією’ (Аркушин, т. 1, с. 28). У словнику російських народних говорів лексему *окрошка* зафіксовано як багатозначну, зокрема є й значення «холодное кушанье из простокваши, с луком, яйцами, хреном и картофелем» (Філін, с. 165).

Одним із різновидів супів є *юшка* «прозорий суп, бульйон із картоплі, м’яса, овочів, круп, грибів». Рецепти приготування таких супів надзвичайно різноманітні. Яскравим підтвердженням того, що українці віддавали перевагу такого виду супам, є один із давніших рецептів, розміщений у праці З. Клиновецької «Страви й напитки на Україні»: «*Юшка з картоплею*: у юшку з коріння додається різана тоненькими кружальцями картопля. Коли картопля звариться, посипать юшку

петрушкою або укропом. Заправити борошном, підсмаженим на маслі» [3, с. 7] та «*Юшка з грибами: взять сушених грибів (штуки три на особу), попарить, вичистить добре й покласти в окріп; як розм’януть, додають різного коріння, пару цибулин і варять. Тоді виймають гриби, дуже дрібно шаткують, висипають у юшку, солять, додають оцту до смаку, заправляють борошном з маслом і засипають галушечками з житнього борошна на воді. Коли юшку готують з свіжих грибів, оцту не доливають зовсім»* [3, с. 7].

Аналізовану лексему фіксуємо в етнографічних джерелах П.П. Чубинського, де репрезентант *юшка* уживано в загальному значенні ‘уха’ [9, с. 113], а також у значенні ‘суп’ [9, с. 113]. Композит *юшварка* (юшку варити) фіксуємо в праці В. Шухевича [10, т. 1, с. 168].

У словнику за редакцією Б.Д. Грінченка лексему *юшка* передано з трьома значеннями: ‘суп (с’ мясом, картофелем и пр.)’, ‘уха (рыбная)’, ‘вообще жижица въ вареной пищѣ’ (Грінченко, т. 4, с. 533). У сучасній українській літературній мові номен *юшка* став загальноживаним і функціонує в значенні ‘м’ясний, картопляний, рибний та інші супи; рідина в будь-якій приготовленій їжі’ (СУМ, т. 11, с. 617–618).

У діалектах української мови лексема *юшка* функціонує з первинною семантикою на позначення супу: східнословобожанські – ‘суп, загальна назва’ (Волошинова), східностепові – ‘суп із курятини’ (Омельченко, с. 40), західноподільські – ‘суп картопляний або рибний’ (Аркушин, т. 2, с. 284), буковинські – ‘суп м’ясний, картопляний, рибний’, ‘чистий відвар з м’яса’, ‘суп-пюре’ (Борис, с. 329), гуцульські – ‘суп на м’ясному бульйоні’ (Закревська, с. 223), поліські – ‘картопляний суп’ (Лисенко, с. 238), українські воронезькі говірки – ‘суп (чаще картофельный) в противопоставление борщу’ (Авдеева, т. 2, с. 302–303). В окремих говірках Полісся (Вешторт, с. 125), а також говірках Східної Словаччини (Ганудель, с. 101) лексема *юшка* ще позначає заохоложену м’ясну, рибну страву (холодець) або борщ, під час готування якого додають кров тварини.

З іншими лексичними значеннями лексема *юшка* вживана в діалектах української мови. Так, у західноволинських говірках вона позначає будь-яку рідку страву [4, с. 266], в українських говірках Одещини *юшка* – ‘сік з овочів, фруктів’, ‘заслінка, затулка в дымоході для зберігання тепла; конфорка для закривання отвору на плиті’, ‘кров; частіше червона юшка’ (Бондар, с. 219), у гуцульських говірках номен *юшка* уживають із двома значеннями: ‘кусок м’яса’ (Закревська, с. 223),

‘зварене м’ясо’ (Закревська, с. 285): у наддністрянських говірках лексема функціонує на позначення напою: ‘йушка’ ‘сушена; узвар із сушених фруктів’ (Шило, с. 286).

Різновидом супу є *у’ха* «суп, юшка переважно із риби (здебільшого з родини окуневих) і рибних очищених відходів».

Особливості приготування *ухи* (рибно́ї юшки), різноманітні рецепти та варіанти страв із різних видів риб описала З. Клиновецька, напр.: страва *крута юшка*: «взять 2–3 фунта йоржів з окунями, випрошить, перемить, позрізувать м’ясо. Усі ж кістки і голови налить 15 склянками холодної води, покласти 2 цибулини, 3 зернини перцю, 1 лавровий листочок, посолить, варить 2–3 години, поки йоржі не розваряться зовсім, поки не будуть, як каша, а щербя, щоб випріла до 9 склянок, тоді процідить на сито і дасть закипіть. Вкинуть вирізане раніш риб’яче м’ясо і зварить його. Покласти укрупу, зеленої петрушки і подавать» [3, с. 9].

На позначення рідкої страви, збірної назви різних бульйонів і супів із риби, в народній кулінарії вживають лексему *юшка* – від псл. **јуха*; споріднене з лит. *juse* ‘юшка з рибою’ (ЕСУМ, т. 6, с. 526), стара збірна назва різних супів < д.рус. *юшка*, староукр. *юха*, ‘будь-який навар – м’ясний, рибний, рослинний’ (Трубачов, т. 7, с. 193). *Уха* – запозичення з російської мови, відповідає українським назвам *юха*, *юшка* (ЕСУМ, т. 6, с. 54), хоча за походженням лексему *юха* науковці вважають запозиченням із польської мови (Фасмер, т. 4, с. 176). Із початковим *у* (*юха*) лексема функціонувала в давньоукраїнській мові з первинною семантикою ‘відвар із сухих фруктів’ [6, с. 141].

Репрезентант *у’ха* в східноподільських говірках функціонує зі значенням ‘юшка з риби’ в більшості обстежених говірок (Кнл, Лк, Шм, Йс, Мч, Жр, Снх, Сх, Лщ, Гр, Бт, Пг, Вр, Хр, Сн, Кс, Хм). Із такою ж семантикою лексема відома східнослов’янським говіркам (Омельченко). У сучасній українській мові лексема *у’ха* ‘юшка з риби’ позначена ремаркою (діалект.) (СУМ, т. 10, с. 525). Жителі Буковини на позначення супу з риби вживають лексему *уха* (Борис). Лексема активно витісняє з мовлення діалектоносіїв застарілі варіанти *сала’мур* ‘солоня юшка з вареної риби’ (Дзензелівський, т. 2, с. 51), *сала’мура* ‘ропа, розсіл з огірків’ (Гуйванюк, с. 474). У східнословобанських говірках на позначення супу з риби з приправами’ використовують лексему *уха*. Із цим же значенням, але з меншою активністю у них функціонує словосполучення *рибний суп*, *йушка* *рибна*, *у’ха* *рибна*, а також складені

назви, утворені за моделлю «іменник + прийменник + іменник»: *суп із ’рибойу*, *суп із ’риби*, *суп із каралс’ами*, а також номен *йушка* (Волошинова).

Лексема *кул’іш* походить з < угорської *köles* (ЕСУМ, т. 3, с. 137) дослівно перекладається «просо» – страва української кухні, заправлена салом або шкварками, основним інгредієнтом якої є пшоно. За консистенцією страва проміжна між супом і кашею. Відомим є той факт, що страву готують як у домашніх, так і в польових умовах.

Рецепти приготування *кулешу* найрізноманітніші – до кип’ячої води додавали картоплю, пшоно, сіль і зелень за смаком, заправляли страву салом з часником та цибулею. Готовою страву вважали тоді, коли розварилося пшоно. Залежно від регіону страву готували з гречки (деякі райони Полтавщини, Чернігівщини), на Південному Поділлі переважно з кукурудзи, на Правобережному Поліссі куліш варили на молоці, сироватці, масляниці [2].

У досліджуваних говірках функційно активними репрезентантами сем ‘густий суп із пшона, заправлений салом’ (Крт, Плн, Тр, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клб, Гнн), ‘картопляний суп’ (Рс, Тп, Цб, Лщ, Врх, Хр, Бт, Гб, Уг, Чй, Шм, Йс, Мч, Лк) є номен *кул’іш*, зафіксований у більшості обстежених говірок. У говірках Черкаської обл. ця назва реалізує інші семи: ‘суп без картоплі’ (с. Розсішки Христинівського р-ну), ‘густий суп із пшона, заправлений шкварками’ (с. Добра Маньківського р-ну); ‘обмішка, залита кип’ятком’ (с. Кобринове Тальнівського р-ну). На позначення густого супу з пшона у говірках сіл Угловатка та Чайківка Христинівського району засвідчено репрезентант *гур’да*. У говірці с. Красногірка Голованівського р-ну Кіровоградської області лексема *гур’да* функціонує зі значенням ‘виготовлена з конопляного насіння біла рідина’.

У більш давніх етнографічних розвідках досліджувану лексему виявлено в працях П.П. Чубинського – *куліш* [9, с. 114], М.А. Маркевича – *куліш* [7, с. 155] у значення польова каша.

У лексикографічних працях лексема *куліш* має значення: ‘жидкая каша’ (Грінченко, т. 2, с. 322); ‘густий суп (звичайно з пшоном)’ (СУМ, т. 4, с. 391).

Діалектні словники вказують на поширеність страви в різних регіонах України і фіксують лексему з такими значеннями: буковинські – ‘каша з пшона’; ‘пюреподібний суп’ (Борис), поліські – ‘густий круп’яний суп’; ‘рідка молочна каша’ (Лисенко, с. 38), подільські говірки – ‘куліш’ (Брилінський, с. 54), чорнобильські – ‘густий суп

(звичайно з пшона), заправлений салом' [1, с. 80], східнослобожанські – 'густий суп із пшона, заправлений салом або м'ясом' (Волошинова), східностепові – 'густий суп (звичайно з пшона), заправлений салом' (Омельченко, с. 52), українські говірки Воронежчини – 'пшённий суп, кулеш' (Авдеева, т. 1, с. 187). У східнослобожанських говірках на позначення страви також уживана словосполука *пол'ова* 'каша та її фонетичний варіант 'каша пол'ова. Двослівну сполуку *каша пол'ова* мотивує ознака – страва, зварена в польових умовах.

Висновки. Отже, на позначення рідкої страви, що поєднує в собі бульйон і варені в ньому про-

дукти в аналізованих говірках використовують лексему *суп*, яка вживається самостійно чи у складі словосполучень, утворених за моделями «іменник + прикметник» або «іменник + прийменник + іменник». Аналізована лексема *суп* відзначається активністю вживання в діалектній мові. Видові назви *супу* в східноpodільських говірках позначають складені назви, мотивовані основним компонентом страви: *суп картоф'л'аний*, *суп 'рибний*, *суп гре'чаний*, *суп 'рисовий*, *суп ве'рми'шел'овий*, *суп мака'рон.ий*, *суп з' фр'і'кадел'ками*. Осібно, на позначення різновидів супів у східноpodільських говірках функціонують лексеми *шурпа*, *роз|сол'ник*, *ок|рошка*, *йушка*, *уха*.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ:

Шм. – Шамраївка; Йс. – Йосипівка; Мч. – Мечиславка; Лк. – Лукашівка; Хм. – Хомутинці; Тп. – Тополівка; Жр. – Журавка; Уг. – Угловата; Чй. – Чайківка; Пп. – Попудня; Нд. – Надлак; Окс. – Оксанино; Дб. – Добра; Гнн. – Ганнівка; Лщ. – Ліщинівка; Рз. – Розсішки; Хр. – Христинівка; Сч. – Сичівка; Сн. – Синиця; СХ. – Скалівські Хутори; Трг. – Торговиця; Нд. – Надлак; Ск. – Скаліва; Ів. – Іванівка; Юр. – Юріївка; Рс. – Русалівка; Крт. – Крутогорб; Кбр. – Кобринове; Глм. – Гольма; Тр. – Тарасівка; Плс. – Плоске; Об. – Обжиле; Зл. – Заліське; Крс. – Красногірка; Клд. – Колодисте.

ДЖЕРЕЛА:

Авдеева – Авдеева М.Т. Словарь украинских говоров Воронежской области : в 2 т. Воронеж: ИПЦ Воронеж. гос. ун-та, 2008; **ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред.-кол.: О.С. Мельничук та ін. Київ: Наук. думка, 1982. С. 632; **Дзєндзелівський** – Дзєндзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (лексика). Ч. І. Ужгород, 1958; **Аркушин** – Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 1 – 2; **Бондар** – Словник українських говорів Одещини / Редкол.: О.І. Бондар (голов. ред.), Л.І. Хаценко (заст. голов. ред.) та ін. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2011; **Борис** – Борис Л.М. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Чернівці, 2015. 330 с.; **Брилінський** – Брилінський Д. Словник подільських говірок. Хмельницький : РВВ, 1991. 117 с.; **Вешторт** – Вешторт Г.Ф. Названия пиши в говорах Полесья. Лексика Полесья Матеріали для полеского диалектного словаря / отв. ред. Н.И. Толстой. Москва: Наука, 1968. С. 366–415; **Волошинова** – Волошинова М.О. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Луганськ, 2014. 301 с.; **Ганудель** – Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. Братислава; Пряшів, 1981. Т. 1: Назви страв, посуду і кухонного начиння. 212 с.; **Гуйванюк** – Словник буковинських говірок / за ред. Н.В. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 2005. 688 с.; **Грінченко** – Грінченко Б.Д. Словарь української мови: у 4 т. Київ, 1907 – 1909. – Т. 1 – 4; **Гоца** – Гоца Е.Д. Назви їжі і кухонного начиння в українській карпатських говорах: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 466 с.; **Закревська** – Гуцульські говірки : короткий слов. / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.; **Лисенко** – Лисенко П.С. Словник поліських говорів. Київ: Наук. думка, 1974. 260 с.; **Омельченко** – Омельченко З.Л., Клименко Н.Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк: ДонНУ, 2006. 114 с.; **Онишкевич** – Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок. У 2-х ч.. Київ: Наук. думка, 1984; **Пиртей** – Пиртей П.С. Словник лемківської говірки. Івано-Франківськ, 1986. 461 с.; **Різник** – Різник В.П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Львів, 2017. 370 с.; **Сабодош** – Сабодош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород: Ліра, 2008. 480 с.; **СУМ** – Словник української мови : в 11 т. / ред. кол. І. К. Білодід та ін. Київ: Наук. думка, 1970–1980; **Турчин** – Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. Київ: Укр. академія друкарства, 2011. 384 с.; **Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / [пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева; ред. и послесл. Б.А. Ларина]. Москва: Прогресс, 1964–1973; **Філін** – Словарь русских народных говоров /

[Гл. ред. Ф.П. Филин]. Л.: Наука, вып. 1–20, 1965–1985; **Трубачов** – Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под. ред. О.Н. Трубачева. Москва: Наука, 1974–2007. Вып. 1. 33.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Говірка села Машеве Чорнобильського р-ну. К. : Довіра, 2003 / Ч. 3. Матеріали до лексичного атласу української мови / укл.: Ю. І. Бідношия та ін. 225 с.
2. Дубовіс Г.О. Українська кухня. Харків : Фоліо, 2006. 591 с.
3. Клиновецька З. Страви й напитки на Україні. Репринтвидання 1913 р. / З. Клиновецька. Київ: Час, 1991. 218 с.
4. Корзонюк М.М. Матеріали до словника західноволинських говірок. Київ: Наук. думка, 1987. С. 62–267.
5. Матвіяс І.Г. Засади української діалектології. *Мовознавство*. 2000. № 1. С. 3–9.
6. Невойт В.И. Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.01: Киев, 1986. 201 с.
7. Обычаи, поверья, кухни и напитки малороссиян / сост. М.А. Маркевич. Киев, Час, 1991. 192 с.
8. Старовойт Л.Я., Косовенко М.С., Смирнова Ж.М. Кулінарія: Підручник: Київ, Вища школа, 1993. 270 с.
9. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край; упоряд.: Н. Муніч, В. Серебряй. Киев: ред. загальнопед. газ., 2004. 128 с.
10. Шухевич В.О. Гуцульщина. Перша і друга частина. Репринтне видання. Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1997. 352 с.

УДК 811.161.2'366.5(043.5)

АТРИБУТИВНЕ ВИРАЖЕННЯ НЕОЗНАЧЕНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

ATTRIBUTIVE EXPRESSION OF UNDEFINED SEMANTICS IN THE MODERN UKRAINIAN LITERATURE LANGUAGE

Поляк І.П.,

аспірант кафедри української мови

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

У статті подано дефініцію *атрибутивної неозначеності*, яку потрактовано як граему функційно-семантичної категорії неозначеності. Визначено значеннєве розгалуження мовних одиниць з указаною семантикою. Зроблено чіткий акцент на стосунку до явища вторинної предикації. З'ясовано систему первинних та вторинних засобів реалізації досліджуваної граєми. Зважаючи на специфіку атрибутивних відношень між розглядуваними ад'єктивами та опорними компонентами, схарактеризовано особливості присубстантивного, приатрибутивного, придетермінантного та припредикатного функціонування в ускладнених реченнях.

Ключові слова: функційно-семантична категорія неозначеності, атрибутивна неозначеність, атрибутивні відношення, предикат, детермінант.

В статье подается дефиниция атрибутивной неопределенности как граммы функционально-семантической категории неопределенности. Определяются смысловые оттенки языковых единиц с указанной семантикой. Делается четкий акцент на их отношении к явлению вторичной предикации. Выясняется система первичных и вторичных средств реализации исследуемой граммы. Учитывая специфику атрибутивных отношений между рассматриваемыми адъективами и опорными компонентами, характеризуются особенности их присубстантивного, приатрибутивного, придетерминантного и припредикатного функционирования в осложненных предложениях.

Ключевые слова: функционально-семантическая категория неопределенности, атрибутивная неопределенность, атрибутивные отношения, предикат, детерминант.

A definition of attributive insignificance is given in the article. It's described as a gram of functional-semantic category of insignificance. The semantic branch of language units with specified semantics was determined. Their attitude to the phenomenon of secondary prediction is accentuated. The system of primary and secondary means of realization of the studied grammes is revealed. Taking into account the specificity of the attributive relations between the adjectives and the supporting components, the peculiarities of their subjective, pre-adjective, pre-determinant and pre-predictive functioning in complicated sentences are characterized.

Key words: functional-semantic category of insignificance, attributive insignificance, attributive relation, predicate, determinant.